

УДК 159.9:62

Семак Олена Олегівна

Прикарпатський університет ім. В. Стефаника

м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ-ОПЕРАТОРА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

У статті аналізуються специфічні особливості функціональних станів у професійній діяльності людини-оператора. Зазначається, що відповідні психологічні та фізіологічні показники функціональних станів визначають надійність і ефективність професійної діяльності людини-оператора, а також впливають на розвиток різноманітних професійних деструкцій та кризових явищ.

В статье анализируются специфические особенности функциональных состояний в профессиональной деятельности человека-оператора. Отмечается, что соответствующие психологические и физиологические показатели функциональных состояний определяют надежность и эффективность профессиональной деятельности человека-оператора, а также влияют на развития разных профессиональных деструкций та кризисных явлений.

The article analyzes the specific features of functional states in the professional activity of human-operator. It is noted that the relevant psychological and physiological indices of functional state determine the reliability and effectiveness of professional human operator, and also influence the development of various professional s destruction and crisis.

Ключові слова: *функціональний стан, психічний стан, особливості функціональних станів.*

Постановка проблеми. Проблема переживання життєвих та професійних кризових явищ не втрачає своєї актуальності для психології, оскільки обумовлена самим життям людини з постійно виникаючими суперечностями (Е.Еріксон, Ф.Є. Василюк, А.С. Шаров, М.Ю. Овчиннікова). При усьому різноманітті причин виникнення життєвих та професійних криз, їх основними характеристиками залишається неможливість здійснювати людиною регуляцію своєї

життєдіяльності і відсутність подальших життєвих та професійних перспектив. В процесі переживання кризи відбувається зміна відношення до життя, поглядів, трансформація ціннісно-сміслової сфери, що посилює внутрішні суперечності особи, загострює важкі смисложиттєві переживання, ускладнює планування і розгортання різноманітних сфер життєдіяльності.

Необхідно відмітити, що проблема переживання життєвих чи професійних криз диктується не лише сутністю природи людини, її психічним життям і культурним устроєм. Вона визначена також суспільно-політичною, і економічною нестабільністю в державі, що досить характерно нині і для нашої країни. Великий набір різних вимог і громадських установок, відсутність чітких орієнтирів обумовлюють виникнення як життєвих, так і різноманітних професійних проблем, які частенько призводять до різнопланових кризових явищ. Криза може виникати у людини як у різні вікові періоди, так і при виконанні людиною своїх професійних обов'язків. Однією із причин виникнення професійної кризи є наявність різноманітних (негативних) функціональних станів, які, в основному, переживає людина на своєму робочому місці, взаємодіючи із своїм виробничим середовищем та відповідними технічними засобами.

Проблема взаємодії людини з технічними засобами виникла ще на перших етапах розвитку систем автоматизованого управління виробництвом і особливо, комп'ютеризацією всіх сфер діяльності людини і відноситься до числа найбільш актуальних і перспективних напрямків сучасної психології праці та інженерної психології. Створення нових видів техніки із мегафорсованими параметрами щодо своєї потужності та швидкості призвели до того, що експлуатація таких технічних пристроїв стала неможливою без належного врахування вимог, які пред'являються до психофізіологічних можливостей людини.

Важливість даної проблеми підсилюється також і тим, що для багатьох професій операторського профілю, на даний момент, обмежені можливості технічного і ергономічного підвищення функціонального комфорту і оптимізації умов їхньої діяльності. Тому основні резерви підвищення ефективності і надійності професійної діяльності лежать на шляху розробки науково-обґрунтованих методів оптимізації функціональних станів оператора, як суб'єкта праці, які у свою чергу, у значній мірі, визначають його надійність і ефективність діяльності.

Невідповідність функціонального стану людини складності виконуваної нею діяльності призводить, як правило, до помилкових і несвоєчасних професійних дій, в результаті чого, впершу чергу, знижується надійність і безпека функціонування самих автоматизованих та технічних систем, а також формуються негативні функціональні стани, які в подальшому впливатимуть на розвиток професійних деструкцій та кризових явищ [3;4;5;7;8.].

Аналіз взаємодії людини і техніки показує, що підвищення надійності й ефективності функціонування сучасних ергатичних систем можливе тільки при адекватному визначенні психофізіологічних і психологічних характеристик людини, а й також особливостей динаміки функціональних станів, що формуються у процесі діяльності (А.І. Губинський, Б.Ф. Ломов, В.Л. Маріщук, А.Б. Леонова, О.О. Навакатікян, Г.М. Зараковський, В.В. Кальніш, А.М. Карпухіна, М.В. Макаренко, В.О. Бодров, Ю.Є. Лях, М.С. Корольчук, В.А. Друзь, О.В. Тімченко, В. М. Самсонкін та ін.).

Тому актуальною проблемою сучасної інженерної психології є виявлення особливостей розвитку функціональних станів у професійній діяльності людини-оператора, з метою запобігання та появи на їх основі різноманітних професійних кризових явищ. Очевидно, що значення функціональних станів людини, закономірностей прояву і забезпечення робочої активності людини-оператора, механізмів регуляції її трудової

поведінки і психічних станів в оптимальних та екстримальних виробничих ситуаціях дозволить не тільки оцінювати наявний функціональний стан і особливості його впливу на ефективність, надійність і успішність її діяльності, підтримки на оптимальному рівні, але і обґрунтувати відповідні рекомендації щодо уникнення та появи різноманітних професійних кризових явищ.

Основна частина. Така категорія психічних явищ, як функціональні стани, до сьогодні залишається недостатньо вивченою. Наявні в літературі визначення функціонального стану (Левітов М.Д., Рубінштейн С.Л., Мясичев В.М., Сосновнікова Ю.Є.) прямо або побічно підкреслюють складність, багатокомпонентність, багаторівневість станів людини. Ці особливості психічних станів роблять їх важкодоступним об'єктом для психологічного вивчення і пояснюють існуючі труднощі в розробці і побудові загально-психологічної теорії.

Численні запити практики послужили причинами розвитку приватних напрямів у вивченні проблеми психічних та функціональних станів в основному у рамках окремих галузей психології: психології спорту (Марищук В.Л., Сафоновий В.К., Чернікова О.А.), інженерній психології (Дика Л.Г., Леонова А.Б.), медичної психології (Карвасарський Б.Д., Немчин Т.А.). Зростання досліджень прикладного характеру в цілому розширює і збагачує аналітичну картину класу явищ, що вивчається, внаслідок чого сфера вивчення функціональних станів з'являється у вигляді набору різноманітних фактів, приватних методик і положень, що висуває необхідність їх теоретичного вивчення і інтеграції у відповідні підходи.

На сьогодні можна виділити декілька підходів щодо визначення і вивчення функціональних станів. В цілях створення єдиної методологічної позиції в дослідженні функціональних станів рядом авторів (Ганзен В.А., Барабанщиков В.А.) розробляється і описується структурна модель (схема) аналізу, опису і експериментального

дослідження цього класу явищ як системного об'єкту. Цілісний підхід щодо дослідження проблеми функціональних станів вимагає здійснення процедур системного аналізу і синтезу, що припускають виділення системи з середовища, визначення її складу, структури, функцій, інтегральних характеристик (властивостей), системоутворюючих чинників і взаємозв'язків з середовищем, а також створення моделі реальної системи, підвищення рівня її абстрактного опису, визначення повноти її складу і структур, закономірностей динаміки і поведінки.

Функціональний стан, виникаючи і розвиваючись в діяльності, істотним чином впливає на її характеристики [Ільїн 1978]. У рамках проблеми вивчення взаємодетермінації функціонального стану і діяльності людини особливим напрямом досліджень є розробка моделей психічної регуляції діяльності. Так, роботи Л.Г. Дика присвячені дослідженню динаміки становлення психологічної системи саморегуляції в процесі адаптації оператора до екстремальних умов діяльності, виявлення основних фаз її розвитку, вивчення закономірностей в їх послідовному прояві, а також вивченню умов, що забезпечують перехід від однієї фази до іншої.

Автором створена системно-діяльнісна концепція психічної регуляції, в основі якої лежать, з однієї сторони, концепції психічних і функціональних станів, що розкривають закономірні дії екстремальних умов на людину в професійній діяльності, і концепції діяльності, що розкривають психологічні механізми реалізації людиною професійних функцій, - з іншої [Дика 1984].

Таким чином, головний акцент в дослідженні психічних станів з позицій функціонального підходу зроблений на особливих (екстремальних) умовах діяльності людини, що чинять специфічний вплив на різні діяльнісні, поведінкові і інші характеристики індивіда. Завдяки регуляторній функції станів відбувається або адаптація, тобто узгодженість особистісних особливостей суб'єкта і вимог діяльності, або

ж навпаки, на основі тенденції накопичення і розвитку негативних функціональних станів в людини формуються різнопланові деструктивні чинники, які в подальшому можуть призвести до утворення життєвих та професійних кризових явищ. У даному контексті аналізу психічні стани розглядаються з точки зору їх функції як атрибуту діяльності [Льїн 1978].

Характерною особливістю діяльності людини в системах “людина-техніка” є те, що вона, як правило, носить опосередкований характер, причому на всіх її етапах. Досить часто, із-за віддаленості і, наприклад, небезпеки технічного об'єкту або швидкоплинності процесів, що вивчаються, людина позбавляється можливості безпосередньо спостерігати зміни в об'єктах управління і вимушена робити про них відповідні висновки на підставі інформації, яку вона отримує за допомогою інформаційної моделі. На підставі цієї непрямой інформації оператор повинен оцінити наявний стан об'єкта управління і саме основне, - прийняти відповідне рішення. Етап виконання здійснюється аналогічно, тобто не прямою дією на об'єкт, а за допомогою технічних засобів управління. Отже, змістом діяльності оператора є отримання, переробка і відправлення інформації. Людина-оператор є ланкою замкнутої системи управління, тому її діяльність задається тимчасовими параметрами цієї системи. Тимчасові характеристики і надійність роботи людини-оператора залежать від ряду психофізіологічних і антропометричних чинників людини і повинні бути враховані при конструюванні технічних засобів і навчанні людини-оператора [8]. Необхідною умовою при цьому є встановлення і оптимізація чинників, що визначають поточний функціональний стан оператора і впливають на час виконання кожного етапу.

Проблема функціональних станів людини-оператора в процесі виконання нею професійної діяльності є одним із пріоритетних напрямків інженерної психології, психології праці та ергономіки (Б.Ф. Ломов, В.Л. Маріщук, Є.О. Мілерян, А.Б. Леонова, О.О. Навакатікян, Г.М.

Зараковський, Н.М. Данілова, М.В. Макаренко, Ю.П. Горго, В.О. Бодров, Ю.Л. Трофімов, А.М. Карпухіна, М.-Л. А. Чепа, М.С. Корольчук, О.В. Тімченко, Ю.Є. Лях, В.І. Осьодло, О.М. Кокун та ін.). Даними науковцями, функціональний стан розглядається як особливе психічне явище зі своїми закономірностями, які виявляються на психофізіологічному, психологічному і соціально-психологічному рівнях. Однак незважаючи на великий обсяг досліджень з даної проблематики, розроблений понятійний апарат, що класифікує функціональні стани людини у процесі професійної діяльності на даний момент існує багато запитань, які стосуються вивчення проблем розвитку функціональних станів і залишаються невирішеними. У першу чергу, це стосується аналізу функціональних станів, що розвиваються в реальній операторській діяльності, яка супроводжується впливом на працівника складного комплексу факторів, зумовлених особливостями праці й робітничого середовища і як саме функціональні стани можуть визначати тенденції розвитку життєвих та професійних кризових явищ.

Теоретико-методологічну основу нашого аналізу складають положення про системний характер формування функціональних станів у процесі діяльності (П.К. Анохін, Б.Ф. Ломов, С.П. Бочарова, Є.П. Ільїн, В.Д. Шадріков, А.М. Карпухіна, Ю.І. Александров, М.С. Корольчук та ін.), положення про інформаційно-енергетичну регуляцію діяльності людини (Б.Г. Ананьєв, В.М. Бондаровська, В.Н. Пушкін, Г.М. Зараковський, А.М.Карпухіна, Ю.П. Горго, О.Г. Чачко, М.-Л. А. Чепа та ін.), принципи аналізу результатів психологічних досліджень за допомогою статистичних методів (Д.М. Ганенко, В.А. Дюк, Г.В. Суходольський, А.Д. Наследов, С.М. Тарасов, Б.А. Смирнов, О.В. Сидоренко, О.О. Навакатікян, А.М. Карпухіна, М.В. Макаренко й ін.). Разом з тим, перехід до аналізу функціонального стану людини в умовах професійної діяльності передбачає звернення до провідного, психологічного рівня регуляції поведінки (В.М. Мясіщев, П.Я.

Гальперін, В.М. Гордон, В.П. Зінченко, Ю.М.З абродін, М.С. Корольчук, Т.С. Кириленко, Є.П. Ільїн) та розробки відповідного йому концептуально-методичного апарату. Однак, до цього часу не створено загальноприйнятої теоретичної бази для аналізу функціонального стану активно діючого суб'єкта праці, що ускладнює розв'язання актуальних прикладних завдань. Відповідно до цього, найбільш адекватним підходом до аналізу та оцінки функціонального стану спеціалістів операторського профілю, на нашу думку, є концептуальний апарат структурно-інтегративного підходу, який можна реалізувати через прямі та побічні показники працездатності (І.А. Сапов, Г.Л. Апанасенко, М.С. Корольчук, П.П. Криворучко та інші).

Як показано в дослідженнях Б.Ф. Ломова, В.Ю. Щєбланова, М.А. Котика, А.М. Ємельянова, О.О. Навакатікяна, А.М. Карпухіної, В.О. Бодрова, існує взаємозв'язок між ефективністю і надійністю операторської діяльності та функціональними станами, що формуються у процесі роботи. Тому, аналізуючи особливості розвитку функціональних станів, можна визначати особистісні рівні надійності та ефективності професійної діяльності у операторів, а також досліджувати суб'єктивні та об'єктивні фактори, які на них впливають. Відзначено, що структурний опис функціональних станів можна здійснити на підставі визначення психологічних і психофізіологічних показників операторів у процесі діяльності [10].

Наявний взаємозв'язок функціонального стану оператора з ефективністю діяльності визначають важливість таких напрямів досліджень як контроль, оцінка та нормалізація станів людини-оператора. В прикладному аспекті це означає - знаходження шляхів профілактики та корекції несприятливих функціональних станів з метою збереження фізичного та психічного здоров'я операторів, запобігання та корекції розвитку професійних кризових явищ при виконанні ними професійних обов'язків.

Проведений нами аналіз наукових першоджерел показує, що сьогодні в сучасній психології праці та інженерній психології для позначення різноманітних станів оператора, пов'язаних зі зміною ефективності діяльності, найбільш часто застосовується термін “функціональний стан” (Л.Д. Чайнова, М.В. Фролов, А.Б. Леонова, М.С. Корольчук, П.П. Криворучко, Ю.П. Горго). Незважаючи на проблему, яка пов'язана з великою кількістю визначень функціонального стану, які існують сьогодні в психологічній літературі, більш чітким, на нашу думку, є визначення функціонального стану людини як інтегрального комплексу існуючих характеристик тих функцій і якостей людини, які забезпечують необхідну динаміку професійної діяльності і відтворюють вплив умов середовища та характеру праці (В.І. Медведєв, М.В. Макаренко, М.С. Корольчук).

Теоретичний аналіз сучасних підходів, щодо дослідження функціональних станів, дає нам змогу визначити низку основних напрямів, при цьому визначальною особливістю кожного із розглянутих нами підходів є орієнтація на характеристику окремих рівнів прояву функціонального стану, зокрема: кількісних і якісних показників результативної сторони діяльності (Г.М. Зараковський, В.І. Медведєв, В.В. Гуц, В.С. Щеголев, Ю.М. Бобров і інші), активаційно-енергетичного забезпечення (В. Блок, Ж. Пайар, Є.Д. Хомская, Л.Д. Чайнова, О.В. Карпенко, Г.М. Чайченко, К.І. Кузьміна і інші), суб'єктивних переживань (М.Д. Левітов, В.Л. Марищук, К.К. Платонов, І.О. Сапов, Т.С. Кириленко і інші). Як відзначає Осьодло В.І. використання теоретико-методичної бази кожного з них є недостатнім для здійснення оцінки наявного функціонального стану суб'єкта праці, як цілісного системного утворення, який визначає ефективність виконання людиною діяльності. Тому для подальшого вирішення завдань нашого аналізу було використано принципи системного аналізу професійної діяльності та концептуального апарату структурно-рівневого підходу (В.А. Ганзен,

А.Б. Леонова, Є.П. Ільїн, В.Д. Шадріков, Ю.Л. Трофімов, С.Д. Максименко). Зазначений підхід ґрунтується на теоретико-методологічних положеннях про системну будову психічних явищ і їх вивчення підчас професійної діяльності.

Загалом, функціональний стан оператора – це комплекс наявних характеристик тих функцій і якостей людини, які безпосередньо або опосередковано обумовлюють виконання трудової діяльності [4]. Це визначення проводить межу між станом людини і станом її окремих фізіологічних і психофізіологічних функцій. Дане визначення поняття “функціональний стан” дозволяє нам подати і класифікацію станів, яка базується на вказаному вище критерії важливості для виконання робочих реакцій і який має неабиякий вплив на формування негативних тенденцій кризових явищ. Початковим в такій класифікації є стан оперативного спокою, під яким розуміється такий комплекс характеристик людини-оператора, який забезпечує його включення в безпосередній робочий процес. При включенні оператора в трудову діяльність стан оперативного спокою змінюється поряд з іншими станами і залежить як від самої діяльності і зовнішніх чинників середовища, так і від початкових фізіологічних і психологічних характеристик людини (Генкін А.А., Медведєв В.І.). Наявність екстремальних показників оперативного спокою впродовж тривалого робочого періоду може виступати як чинник в розвитку професійних деструкцій та різнопланових кризових явищ.

Загалом, всі зміни функціонального стану людини-оператора в процесі виконання ним робочої діяльності проходять декілька фаз, або етапів, які позначаються як фази і зміни працездатності, зокрема: - мобілізація, - первинна реакція, - гіперкомпенсація, - компенсації, - субкомпенсація, - декомпенсація, - зриву або перенапруження [7]. Окрім цих фаз, можна виділити ще фазу кінцевого прориву [7;9]. Таке розділення на фази обумовлене тим, що кожна з них характеризується закономірними змінами фізіологічних функцій і відмінністю в оцінці цих

фаз залежно від успішності виконання робіт. Так, фаза мобілізації називається передстартовою. Організм мобілізується ще до початку роботи, коли умовно-рефлекторним шляхом відбувається підвищення тону центральної нервової системи і посилення функціональної активності ряду органів і систем. Таке підвищення тону пов'язане як з неспецифічним посиленням активності серцево-судинної і дихальної систем, ряду ендокринних органів і посиленням процесів збудження і гальмування в центральній нервовій системі, так і із специфічними зрушеннями, що полегшують функціонування тих систем, які безпосередньо братимуть участь в роботі.

Фаза первинної реакції характеризується невеликим зниженням майже всіх показників функціонального стану. Ця фаза короткочасна і триває всього декілька хвилин. Її тривалість залежить, в першу чергу, від ступеня тренуваності фахівця, його досвіду і знання характеру виконуваної роботи.

Фаза гіперкомпенсації – одна з найбільш складних фаз у зміні працездатності, що займає весь початковий період роботи. Вона є ніби логічним продовженням першої фази і відображає процес мобілізації організму і підвищення тону центральної нервової системи. Зовнішнім проявом цієї фази є початкове підвищення всіх показників функціонального стану систем, що забезпечують роботу. Показники функціонального стану організму в цій фазі стають стабільними і декілька раз перевищують початковий рівень або ж всі рівні. Ефективність праці в цей період максимальна. В процесі підготовки фахівців і їх тренування слід прагнути до того, щоб тривалість цієї фази була максимальною.

Фаза субкомпенсації характеризується тим, що при певній інтенсивності і тривалій роботі високий рівень фізіологічних реакцій починає дещо знижуватися, показники функціонального стану погіршуються. Відбувається своєрідна перебудова організму: необхідний

рівень роботи підтримується за рахунок ослаблення менш важливих функцій.

У фазі декомпенсації відбувається неухильне погіршення функціонального стану організму, причому змінюються і найбільш важливі для даної праці функції. Ця фаза характеризується як вираженими вегетативними порушеннями – тахікардією, почастищенням дихання, так і порушенням точності координації рухів, появою великої кількості помилок в роботі. Ефективність праці знижується. При продовженні роботи фаза декомпенсації може досить швидко перейти у фазу зриву.

У фазі зриву спостерігається значний розлад регулюючих механізмів, яскраво виражена неадекватність реакцій організму на сигнали зовнішнього середовища, різке падіння працездатності, аж до неможливості продовження роботи. Порушення діяльності внутрішніх органів, що здійснюють вегетативні функції, може привести до колаптоїдного стану і непритомності.

Таким чином, починаючи з фази субкомпенсації, виникає специфічний стан стомлення (Зараковський Г.М., Корольов Б.А., Медведєв В.І., Шлаєн П.Я. і інші). Основним чинником, що викликає стомлення, є інтегральна екстенсивнісна напруженість діяльності (навантаження) [10]. Крім абсолютної величини навантаження на ступені розвитку стомлення позначається ще ряд чинників, серед яких необхідно виділити наступні: статистичний або динамічний характер навантаження; - інтенсивність навантаження, тобто її розподіл в часі; - постійний і ритмічний характер навантаження. Час настання стомлення і його вираженість залежать від ступеня інтенсивності навантаження таким чином: при збільшенні інтенсивності навантажень стомлення настає раніше, при зменшенні – час настання стомлення не змінюється. Існує певна оптимальна інтенсивність навантаження, при якому стомлення

розвивається найповільніше. Розглянуті нами вище фази визначаються поєднанням фізичних і інформаційних характеристик роботи.

Загалом, розглядаючи і аналізуючи специфічні особливості функціональних станів, які виникають і можуть виникати в роботі людини-оператора і які в подальшому можуть призвести до розвитку різнопланових професійних кризових явищ зазначимо, що динаміка працездатності, динаміка стомлення є неспецифічними проявами організму, загальною реакцією на інтенсивність і екстенсивність робочої діяльності, абсолютна величина яких може обумовлювати виникнення різних професійних деструкцій, тоді як стан специфічної напруженості залежить від структури і змісту інформації в СЛТ.

На основі описаних ознак різних станів оператора повинна бути побудована раціональна система їх діагностики та корекції. Виходячи з цілей діагностики і контролю станів, можна виділити основні завдання, які необхідно вирішувати, зокрема: - визначити готовність людини до майбутньої діяльності; - зареєструвати момент зміни стану; - знайти перехід в стадію динамічного розузгодження; - визначити здатність оператора виконати роботу при заданому рівні діяльності; - визначити перехід оператора у визначений заздалегідь стан; - порівняти стан людини до і після виконання певної діяльності або дії.

Відмінність цих завдань визначає і рівень вирішуваної проблеми. На одному рівні основним завданням є контроль наявного стану і визначення моменту переходу його в інший стан (іноді навіть незалежно від знаку реакції), не діагностуючи цей новий стан, тобто основним завданням тут є диференціація зміни від зрушення.

Висновки. Підводячи загальні висновки зазначимо, що людина-оператор в ході своєї професійної діяльності переживає різні психічні (функціональні) стани, серед яких можуть бути виділені найбільш типові такі як: емоційні, вольові, інтелектуальні, мотиваційні і ін. Дані функціональні стани суб'єктів операторської діяльності залежать, як від

конкретних ситуацій, що виникають в процесі роботи, так і від таких чинників як: вік, стать, інтенсивність роботи з інформаційними та автоматизованими системами, а також і від їх професійної підготовки.

Найширший спектр функціональних станів, переважно негативно забарвлених, спостерігається в нестандартних ситуаціях. Постійне перебування людини під дією негативних функціональних станів, скоріше за все, призведе до появи і розвитку різнопланових професійних деструкцій та кризових явищ, в процесі яких часто відбувається зміна ціннісно-сміслових утворень, які являються глибинними структурами особистості, складають її "ядро", задають спрямованість життєдіяльності в цілому.

Відтак, узагальнена характеристика функціонального стану працівника повинна здійснюватися на основі процедур інтеграції різнорівневих показників (процедури розпізнавання образів, регресійний аналіз, кореляційний і факторний аналізи, і ін.). Класифікації функціональних станів повинні будуватися на основі різних прагматичних і змістовних критеріїв.

Виділяють оптимальні і неоптимальні види функціональних станів; дозволені і заборонені; гострі, хронічні і пограничні. До основних специфічних класів функціональних станів, які спостерігаються в професійній діяльності людини-оператора, постійна дія яких може призводити до виникнення та розвитку різнопланових професійних деструкцій та кризових явищ відносяться стани неоптимальної працездатності, стомлення, монотонія, різні форми фізіологічного і психологічного стресу, екстремальні стани та інші.

Найбільшою мірою продуктивність діяльності оператора залежить від його вольових, емоційних та мотиваційних станів, а також станів, пов'язаних відношенням до комп'ютеризованої діяльності, станів свідомості. Знижують продуктивність їхньої професійної діяльності і впливають на виникнення різнопланових професійних деструкцій та

кризових явищ такі чинники, як страх і надмірний рівень мотивації, надмірна зосередженість та байдужість.

Взаємозв'язок функціонального стану оператора з ефективністю діяльності визначають також важливість таких напрямів досліджень як контроль, оцінка та нормалізація станів людини-оператора. В прикладному аспекті це означає - знаходження шляхів попередження (профілактики) та корекції несприятливих функціональних станів з метою уникнення появи різноманітних професійних деструкцій та кризових явищ, збереження фізичного та психічного здоров'я операторів при виконанні ними своїх функціональних обов'язків.

Література

1. Бодров В.А. Психологія професійної придатності. Навчальний посібник для вузів. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
2. Венда В.Ф., Ротенберг Р.В., Улиханян Г.С. Психологические факторы надежности управления автомобилями и проблема общения между водителями // Психологический журнал. – 1983. – Т. 4. – №4. – С. 75-86.
3. Гуревич К.М., Бодров В.А. Психофизиологические проблемы профессиональной деятельности человека-оператора // Психологические проблемы профессиональной деятельности. – М.: Наука, 1991. – С. 111-121.
4. Душков Б.А., Королев А.В., Смирнов Б.А. Основы инженерной психологии. – М.: Академический проспект, 2002. – 574 с.
5. Максимова О.Ф. Вопросы надежности работы операторов тепловых электростанций в условиях трехсменного графика // Психофизиологические основы профессионального отбора. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 162-164.
6. Марищук В.Л., Евдокимов В.И. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса – СПб.: Изд. дом «Сентябрь», 2001. – 259 с.

7. Милерян Е.А. О надежности оператора в различных режимах работы // Вопросы психологии. № 4. 1971. С. 51 – 81.
8. Філенко І.О. Психодіагностика функціональних станів операторів динамічних і енергетичних автоматизованих систем. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: 19.00.03 / УПА - Харків, 2005. – 19 с.
9. Чернышев В.Н., Двинин А.П., Романенко И.А., Тесленко В.М. Оптимизация работоспособности операторов ТЭЦ как фактор повышения надежности персонала // Электрические станции. – 1992. – №4. – С. 11-14.
10. Шебланов В.Ю. Надежность деятельности человека в автоматизированных системах и ее количественная оценка Текст. / В. Ю. Шебланов, А. Ф. Бобров // Психологический журнал. - 1990. - № 3.- 60-69.

Заявка на участь у конференції

Семак Олена Олегівна

кандидат психологічних наук

кафедри загальної та експериментальної психології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

М. Івано-Франківськ

Домашня адреса:

76 000

м. Івано-Франківськ

вул. Вовчинецька д.4, кв. 24

д.т. (03422) 4-80-15

моб. 050 1304488

semaklena@rambler.ru

РЕЦЕНЗІЯ

НА СТАТТЮ ДОЦЕНТА КАФЕДРИ ____ НА ТЕМУ: «ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ-ОПЕРАТОРА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ»

Стаття доцента ____ присвячена дослідженню актуальної та малодослідженої проблеми.

Актуалізація дослідження питання впливу функціонального стану людини-оператора на розвиток професійних деструкцій та кризових явищ у сучасній вітчизняній науці відбувається в контексті новітнього економічного, науково-технічного та соціального розвитку суспільства, визначальності у ньому гуманітарної складової. До того ж, в межах вітчизняного академічного простору, на даний час, особливості функціональних станів операторів вивчені фрагментарно.

Науково обґрунтованою та методологічно виваженою, на нашу думку, є постановка проблеми дослідження. Трактування функціонального стану з погляду взаємообґрунтування фізіології, психофізіології та психології дозволило досліднику розкрити нові аспекти дослідження даного феномену.

Важливість даної проблеми підсилюється також і тим, що для багатьох професій операторського профілю, на даний момент, обмежені можливості технічного і ергономічного підвищення функціонального комфорту і оптимізації умов їхньої діяльності. тому основні резерви підвищення ефективності і надійності професійної діяльності лежать на шляху розробки науково-обґрунтованих методів оптимізації функціональних станів оператора, як суб'єкта праці, які у свою чергу, у значній мірі, визначають його надійність і ефективність діяльності.

Науковий інтерес становить аналіз автором основних показників функціонального стані та їх впливу на надійність та ефективність професійної діяльності людини-оператора. згідно з позицій автора, значення функціональних станів людини, закономірностей прояву і забезпечення робочої активності людини-оператора, механізмів регуляції її трудової поведінки і психічних станів в оптимальних та екстримальних виробничих ситуаціях дозволить не тільки оцінювати наявний функціональний стан і особливості його впливу на ефективність, надійність і успішність її діяльності, підтримки на оптимальному рівні, але і обґрунтувати відповідні рекомендації щодо уникнення та появи різноманітних професійних кризових явищ.

Загалом, дана стаття засвідчує компетентність дослідника, його науковий професіоналізм.

На наш погляд, виграшним моментом статті могло би бути співставлення основних характеристик функціонального стану із конкретними професійними деструкціями чи кризовими явищами, які мали б місце у професійній діяльності людини-оператора.

Зважаючи на те, що визначена у дослідженні проблема має серйозну наукову перспективу, стверджуємо, що доцента _____ «Особливості

функціональних станів людини-оператора як детермінанта розвитку професійних кризових явищ» є змістовним аналітичним дослідженням, що виконане на належному теоретичному та методологічному рівні, відповідає всім вимогам ВАК і може бути рекомендована до друку.

Рецензент: